

تحلیل نقش کاربری‌های تجاری در پویایی و ایجاد فضاهای جدید شهری، مطالعه موردی: مجتمع تجاری لاله پارک تبریز

*هوشنگ سرور^۱، وحید صلاحی ساریخان‌بیگللو^۲، امید مبارکی^۳

۱. استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه مراغه

۲. کارشناسی ارشد ارشد جغرافیا برنامه ریزی شهری، دانشگاه مراغه

۳. استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه مراغه

دریافت: ۹۴/۰۸/۲۴ پذیرش: ۹۴/۱۱/۰۵

Analysis of the Role of Commercial Land Uses in Urban Dynamics and Creation of New Urban Spaces, Case Study: Laleh Park Complex of Tabriz

*Houshang Sarvar¹, Vahid Salahi Sarighkhanbiglou², Omid Mobaraky³

1. Assistant Professor of Geography and Urban Planning Department, University of Maragheh

2. M.A, in Geography and Urban Planning, University of Maragheh

3. Assistant Professor of Geography and Urban Planning Department, University of Maragheh

Received: 15/11/2015

Accepted: 25/01/2016

Abstract

Commercial complexes as one of urban land uses and the most important physical elements play an important role in the creation of new urban spaces. Today, the establishment of multipurpose commercial complexes in cities is considered as a suitable solution for creation of new urban cores. In planning for establishment of new commercial complexes with the aim of creating dynamic urban spaces, simultaneous attention to suitable access, designing leisure spaces and tourism components are important. In this study, the dynamics of Laleh Park commercial complex in Tabriz has been assessed based on components such as suitable form and flexibility, mixed- used land uses, liveliness, visual proportionality and sense of belonging, permeability, security and timing. The method of current study is descriptive-analytical and required data have been collected using library and field sources. Statistical population of this research is specialists and visitors of Laleh Park commercial complex. Up to 384 individuals were selected as sample size and data were analyzed using statistical methods, i.e. chi square in SPSS, by quantitative and qualitative tests. The results show that more than 90 percent of the respondents had positive attitude towards desirability of the commercial center and this complex has been effective in dynamics of surrounding urban spaces. As allocation of different commercial, tourism, recreational and residential land uses to the urban areas of this complex confirms this result.

Keywords

Urban Space, Trade land uses, The dynamics of urban spaces

چکیده

مجتمع‌های تجاری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کاربری‌های شهری، در کنار توسعه اقتصاد شهری، نقش مهمی در تولید فضاهای جدید شهری ایفا می‌کنند. امروزه ایجاد مجتمع‌های تجاری چندمنظوره در شهرها راهکار مناسبی برای تولید هسته‌های جدید شهری محسوب می‌شود. در برنامه‌ریزی برای ایجاد مجتمع‌های تجاری جدید توجه همزمان به مولفه‌های دسترسی مناسب، طراحی فضاهای فراغت و گردشگری از اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد. در این پژوهش پویایی مجتمع تجاری لاله‌پارک شهر تبریز براساس مولفه‌هایی همچون فرم مناسب و انعطاف‌پذیری؛ کاربری‌های مختلط، سرزندگی، تناسب بصری و حس تعلق، نفوذپذیری، ایمنی، امنیت و زمانمند بودن مورد ارزیابی قرار گرفته است. روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی بوده است و داده‌های مورد نیاز از طریق منابع کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی جمع‌آوری شده است. جامعه آماری پژوهش را متخصصین و بازدیدکنندگان مجتمع تجاری لاله‌پارک تشکیل می‌دهد. حجم نمونه ۳۸۴ نفر انتخاب شده و داده‌ها با استفاده از آزمون آماری «خی‌دو» در نرم افزار SPSS و به صورت کمی و کیفی تحلیل شده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بیش از ۹۰ درصد از پاسخگویان نگاه مثبتی به مطلوبیت این مرکز تجاری داشته و این مجتمع در پویایی فضاهای شهری مناطق همجوار تأثیرگذار می‌باشد. چنانچه مکان‌گزینی کاربری‌های مختلف تجاری، گردشگری، تفریحی و مسکونی در اراضی همجوار مجتمع نیز این یافته را تأیید می‌کند.

واژه‌های کلیدی

فضای شهری، مراکز تجاری، مدل سنجش پویایی فضاهای شهری

مقدمه

محیط زندگی انسان تأثیر به‌سزایی در رفتار و هویت انسان به سمت ارزش‌های پنهان در خویش دارد. در این میان شهر را می‌توان محیطی برای تجلی هویت، ارزش‌های منبعث از اعتقادات، جهان‌بینی و فرهنگ ساکنین و پدیدآورندگان خود دانست. موضوع فضا و فضای شهری همواره از بحث‌های اصلی مجامع علمی شهرسازی بوده است. از زمانی که شهر به منزله بستر رابطه میان مردمان و فعالیت‌های تابع شهرنشینی مطرح شد، فضاهایی باز یا سرپوشیده، شامل شبکه رابطه ات، میدان‌ها، فضاهای ورودی، فضاهای کاربردی چون خدمات تجاری و فرهنگی و غیره شکل گرفت که اکنون به نام فضاهای شهری نامیده می‌شوند. در حقیقت شهر امروز، عرصه تکاپوی انسانی در تار و پودی از بافت‌های متنوع از جمله تجاری و اقتصادی می‌باشد و انسان امروز در جایگاه کنش‌گر حساسی است که در هر لحظه می‌تواند آفریننده صحنه‌های معنادار در چنین فضایی باشد (پاکزاد، ۱۳۷۵: ۳۲).

از خصوصیات بسیار مهم فضاهای شهری، تجمع و تمرکز عملکردهای متنوع در کنار یکدیگر می‌باشد، پس باید با برنامه‌ریزی مناسب و توجه به اولویت‌های جامعه، موقعیت و امکانات هر فضا، امکان فعالیت مناسب برای کلیه عملکردهای شهری را فراهم آورد. بدیهی است توجه به امکانات و محدودیت‌های فضا و همچنین موقعیت متفاوت آن‌ها و تناسب فعالیت‌ها بسیار ضروری است و در راستای این ضرورت و ایجاد عوامل پویایی و تحرک در فضاهای شهری توجه به آن دسته از فضاها که موجب این پویایی هستند، اهمیت می‌یابد. یکی از مهم‌ترین عناصر شهری که تاریخچه آن با شکل‌گیری شهرنشینی هم‌زمان بوده و همواره تأثیر به‌سزایی در پویایی شهر داشته، بازارها و مراکز تجاری است که در کنار سایر فضاهای شهری به‌عنوان یک ترکیب و کالبد در هم تنیده از تار و پودهای پیچیده، حیات مطلوب یک شهر را به وجود می‌آورند.

یکی از عناصر کالبدی عمده اقتصادی هر منطقه‌ای مراکز تجاری سنتی و مدرن آن منطقه می‌باشند. این مراکز کانون داد و ستد بوده و رابطه مستقیم بین عرضه و تقاضا را برقرار می‌سازند. مراکز تجاری با فضاهای متنوع و گوناگون خود، از عناصری است که در تمدن‌های مختلف نمود بارز داشته و در عین حال با عهده‌دار شدن ارکان اقتصادی، محل شکل‌گیری بسیاری از حرکت‌های فرهنگی و سیاسی نیز بوده است.

بازار مدرن آوردگاه انسان‌های مدرن و کالاهای مدرن است. در حقیقت تجارت مدرن، فضای مدرنی را می‌طلبد. این مسئله را به خوبی می‌توان در مراکز تجاری کنونی که در شهرها، به ویژه

کلان‌شهرها پدیدار گشته‌اند، مشاهده نمود. مراکز تجاری با خلق شکلی تجمیع یافته از یک مجموعه اقتصادی که در گذشته حالتی تقریباً پراکنده داشته است، توانسته است در جهان پرتلاطم امروز جایگاه و پایگاه خود را در جامعه بیابد (شکری، ۱۳۷۹).

با توجه به پیشینه کلان‌شهر تبریز می‌توان گفت این شهر از دیرباز آشنایی کاملی با کلمه تجارت داشته و پذیرای تجار از اقصی نقاط جهان بوده و هست و در طول جاده ابریشم، غرب را به شرق پیوند داده و دروازه مشرق زمین خوانده شده است. این موقعیت استراتژیکی تبریز موجب شکوفایی اقتصادی و فرهنگی آن گردیده و مقدمات ایجاد بسیاری از علوم، مکاتب، موسسات و نهادهای مدنی برای اولین بار در کشور را در این شهر به ارمغان آورده است و با تغییر و تحول امروزی نیز خود را وفق داده است. از این منظر، پژوهش پیش رو سعی بر آن دارد تا با بررسی و کنکاش در اثرات مراکز تجاری در سطح شهر به ارزیابی توان مجتمع تجاری لاله‌پارک در پویایی و ایجاد فضاهای جدید شهری در کلان‌شهر تبریز بپردازد.

مبانی نظری

فضای شهری

محیط فیزیکی طبیعت، عنصر عمده سازنده فضای شهری و نخستین بستری است که در آن محیط مصنوع شکل می‌گیرد (رزاقی، ۱۳۹۲: ۲). بدین ترتیب شهر پدیده‌های اجتماعی- مکانی است، با بعدی زمانی، اما مرئی است (Alexander, 1987: 67). در آغاز قرن بیستم با برجیدن دید منفرد پرسپکتیوی، منجر به انقلابی بصری شد. درک و استنباط ما از فضای معماری و شهری به مثابه پذیرفتن و ستایش از کیفیت‌های ساختمان‌های منفرد و مجزا که ساطع‌کننده فضا هستند، از نتایج بنیادی این تحول بود و نیز قرابتی با مرحله نخستین و درک فضا داشت (Giedion, 1967: 55).

فضای شهری حوزه نوینی از مطالعات شهری است که ادراک سیال شهروندان از شهر را در رابطه با نمادها و مصادیق فیزیکی آن‌ها، با بررسی تاریخی و حوادث اجتماعی، مورد مطالعه قرار می‌دهد و سلسله مراتب قلمروهای ادراکی فضا در رابطه با زندگی اجتماعی، تاریخی و کارکردی شهر را تشخیص می‌دهد (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۳۲). فضای ادراکی، که انسان با توجه به جمیع جهات از یک شهر در ذهن خویش دارد مجموعه‌ای است از ذهنیات و اتفاقات تاریخی، وقایع اتفاقیه، انتظارات و خاطرات، که می‌توانند کلیات فضای شهر را به‌عنوان یک پدیده تعریف کنند (تقی‌زاده، ۱۳۸۶).

در کل می‌توان گفت فضای شهری، عنصر اساسی ساخت شهر است که با قلب و کانون راهبردهای اجتماعی مربوط می‌شود

جدول ۱. کیفیت‌های محیطی مورد تاکید توسط صاحب‌نظران

بنتلی و همکارانش در کتاب محیط‌های پاسخ‌ده (۱۹۸۵)		
۱. نفوذپذیری	۲. گوناگونی	۳. خوانایی
۴. انعطاف پذیری	۵. تناسبات بصری	۶. غنای حسی
۷. رنگ تعلق		

جان پانتر و متیو کرمونا در کتاب ابعاد طراحانه برنامه‌ریزی شهری

۱. کیفیت پایداری	۲. کیفیت منظر شهر	۳. کیفیت دیده‌ها
۴. کیفیت فرم شهر	۵. کیفیت فرم ساختمان	۶. کیفیت عرصه همگانی

متیو کرمونا تحت عنوان مکان‌های عمومی - فضاهای شهری

۱. دسترسی	۲. سخت فضا و نرم فضا	۳. فضای همگانی
۴. ایمنی و امنیت	۵. منظر شهری	۶. اختلاط و تراکم
۷. همه شمول بودن		

آلن جیکوبز و دونالد اپلبارد ۱۹۸۷

۱. سرزندگی	۲. هویت و کنترل	۳. دسترسی به فرصت‌ها،
۴. اصالت و معنا	۵. زندگی اجتماعی و همگانی	۶. خوداتکایی شهری
۷. محیطی برای همه		

مأخذ: Carmona, Heath & Punter & Carmona, 1997
Tiesdell, 2003؛ گلکار، ۱۳۸۰

مراکز تجاری و پویایی در فضاهای شهری

اگر شهر را به مانند یک موجود زنده فرض کنیم برای ادامه زندگی به سرزندگی و نشاط نیازمند است. نقشی که از فضای شهری انتظار می‌رود آن است که فضای شهری مکان شکل‌گیری روابط باشد به صورتی که افراد در پی برآوردن بالاترین سطح نیازهای خود، با مشارکت آگاهانه و فعال کیفیت‌های بالایی از ارزش‌های انسانی و مدنی را در آن ایجاد می‌کنند (پارسی، ۱۳۸۱: ۴۶).

نقش فضای شهری، یا به عبارتی فضایی که در آن تعاملات اجتماعی شهروندان شکل می‌گیرد و فرهنگ جامعه در بستر آن ارتقا می‌یابد، در کشور ما روز به روز در حال افول است. به‌عنوان نمونه خرید کردن و حتی تماشای مغازه‌ها در یک فضای پیاده یکی از فعالیت‌های جذاب و پرطرفدار شهری به شمار می‌آید واضح است که لازمه سرزندگی فضاهای شهری حضور مردم در شهر است با این اوصاف از ویژگی‌های مهم فضاهای شهری داشتن عملکردهای متنوع نظیر فعالیت‌های اقتصادی-تجاری، فرهنگی-اجتماعی، تفریحی، سیاسی، اطلاعاتی و غیره با هم است. پس باید با برنامه‌ریزی مناسب و توجه اولویت‌های جامعه و موقعیت و امکانات هر فضا، امکان استفاده کلیه عملکردهای

(پارسی، ۱۳۸۲: ۴۳). فضایی مادی، با ابعاد اجتماعی و روان‌شناختی خود و شکل شهر که هندسه این فضا را تشکیل می‌دهد (مدنی پور، ۱۳۸۴: ۱۳۰). این فضا متشکل از سه بعد در هم تنیده کالبد (فرم)، عملکرد (فعالیت) و ادراک (معنا) می‌باشد. فضایی که با تسهیل جریان شهروندی از طریق حس تعلق انسان به محیط (فضای ساخته شده از جنبه کالبدی) و به اجتماع (از طریق تسهیل کنش‌های متقابل انسان‌ها با یکدیگر) حیات مدنی را به کالبد شهر تزریق می‌کند (حبیبی، ۱۳۷۸: ۳۲)

کیفیت محیط

کیفیت یک فضا در شهر از برآیند مؤلفه‌هایی حاصل می‌شود که با شناسایی کارکردها و تاثیرات مناسب هر یک از آن‌ها بر فضا می‌توان راهکارهایی برای بهبود کیفیت فضاهای شهری ارائه داد (علیپور و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷).

کیفیت، چگونگی یک چیز یا یک پدیده می‌باشد که تأثیر عاطفی و عقلانی خاصی بر انسان می‌گذارد. کیفیت باعث تمایز پدیده‌ها از هم شده و می‌تواند حاصل فرم (کیفیت‌های صوری یا فرمال)، عملکرد (کیفیت عملکردی) و یا معنا (کیفیا معنایی) باشد.

کیفیت فضاهای شهری را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: کیفیت بناها و فرم‌های تشکیل دهنده فضا (فرم‌ها و اشکال)؛ کیفیت ناشی از سازگاری میان مؤلفه‌های تشکیل دهنده فضا (فرم، عملکرد و معنا)؛ تنوعی که در تعریف کیفیت وجود دارد. از یک سو و همچنین ادراک سلسله مراتبی انسان که کیفیت را توسط دو عرصه عینی و ذهنی ادراک می‌کند، از سوی دیگر، باعث شده است تا با انواع کیفیت رو به رو باشیم. در ساده‌ترین دسته‌بندی، کیفیت را می‌توان به دو دسته کیفیت‌های حقیقی (کیفیت‌های مرتبط با عرصه عینی) و کیفیت‌های ضمیری (کیفیت‌هایی که متعلق به عرصه ذهنی) تقسیم کرد. در ادامه نظرات تعدادی از افراد متخصص در مورد شاخص‌های کیفیت محیط با تاکید بر فضاهای شهری ارائه شده است (جدول ۱).

آنچه از تحلیل و بررسی کیفیت‌های شهری استنتاج می‌شود، رابطه تنگاتنگ و ناگسستگی برخی از کیفیت‌های محیطی با هم است. به عبارت دیگر، کیفیت‌های محیطی مانند: ایمنی، امنیت، پیاده‌مداری و اجتماع‌پذیری همپای یکدیگر در ارتقای حیات اجتماعی شهری نقش دارند. هر چه احساس تعلق و وابستگی خاطر بیش‌تری در انسان نسبت به یک فضا وجود داشته باشد آن فضا از لحاظ کیفیت ارزش بالاتری را به دست می‌آورد. این امر مستلزم آن است که فضا بیش‌تر انسان را مخاطب خود قرار دهد، خواست‌های انسانی را مدنظر قرار داده و ظرفی مناسب برای الگوهای رفتاری او باشد (Gehl, 1987).

متناسب با آن را که غنای خاصی به این فضاها می‌بخشند، فراهم آورد (خستو و سعیدی رضوانی، ۱۳۸۸: ۶۴).

در کالبد شکافی بستر تاریخی شهرها و مجتمع‌های مسکونی، بازار همواره از عناصر اصلی کالبدی و فضایی شهرها محسوب می‌گردد و از نظر شهرسازی نیز همواره از جایگاه ممتازی برخوردار می‌باشد (سلطان‌زاده، ۱۳۸۰: ۲۵). بازار با فضاهای متنوع و گوناگون خود، از عناصری است که در تمدن‌های مختلف نمود بارز داشته و در عین حال با عهده‌دار شدن ارکان اقتصادی، محل شکل‌گیری بسیاری از حرکت‌های فرهنگی و سیاسی نیز بوده است. بازار همانند عناصر دیگر شهری از اشکال بسیار ساده آغاز شده و در تحول کرونولوژیک خود به پیچیدگی فضایی و انتظام کنونی امروزمین دست یافته است (پروزم و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۰۸۹). اگر چه بازارها در ابتدای امر با اهداف اقتصادی ساخته شده‌اند، ولی ویژگی کالبدی و معماری آن به گونه‌ای بوده که آن‌ها را تبدیل به دنیایی از فعالیت‌ها، تعاملات اجتماعی و اتفاقات شهری نموده است. بازار نه تنها قلب تپنده اقتصاد شهر بود، بلکه در بسیاری از شهرها، امتداد مهم‌ترین راه‌های تجاری آن زمان همچون جاده ابریشم از آن می‌گذشت. همچنین نقش بسیار مهمی در تعاملات اجتماعی و فرهنگی شهر داشت، چنان که بسیاری از حرکت‌های تاریخی مهم از بازارها شروع شدند و بازاریان نقش کلیدی در شکل‌گیری آن‌ها داشتند (محمدمرادی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۶۰). در حقیقت بازارها و مراکز تجاری همواره به‌عنوان یکی از تأثیرگذارترین ارکان شهر بر تحولات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مطرح و همواره منعکس‌کننده حال و هوای شهر و مردم آن بوده است (فروتن و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰). ارتباطات فضایی بازار نه تنها شامل استفاده تجاری بازار است، بلکه به مسائل اجتماعی مربوط می‌شود که ابزاری برای شناخت و تداوم هویت‌های فرهنگی و ایجاد حس تعلق است. فضای درهم تنیده زندگی شهری، جهت ادامه حیات خود، حوزه‌های خاصی را می‌طلبد که نقش بهبود دهنده و حتی تسریع‌بخش و یا کاتالیزگر را بر عهده دارند. با توجه به تغییرات مدرن شهرها و گسترش آن‌ها و از طرفی کاهش حوزه نفوذ بازارهای سنتی، مراکز تجاری جدید می‌توانند این خلاء را به خوبی پوشش دهند (عباس زادگان و آذری، ۱۳۸۸: ۲۷).

مرور نظریه‌ها و پژوهش‌های انجام یافته در ارتباط با موضوع پویایی فضای شهری و نیز موضوعات مشابهی همچون کیفیت محیط، طراحی شهری و معیارهای مهمی که برای ایجاد یک فضای مطلوب و پویای شهری ارائه گردیده، گویای این واقعیت هست که

فضای شهری و روشهای توسعه و آبادانی آن برای متولیان و نیز متخصصین مسائل شهری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است.

پیشینه تجربی

مرصوسی و باقرخانی (۱۳۸۹)، در پژوهشی که با عنوان «تحلیل کارکردهای اقتصادی بازار تبریز و حوزه نفوذ آن» انجام داده‌اند، بازار تبریز را دارای عملکردها و نقش‌های متنوع در زمینه تاریخی، گردشگری، فعالیتی و تجاری و سکونتی معرفی کرده‌اند. کاهش بارگذاری سطح فعالیت‌های تجاری به لحاظ کمی، ایجاد رقابت‌پذیری با هدف کارایی فضایی و اقتصادی، تقویت احیاء و توسعه محوری کشور با عملکرد بازرگانی - تجاری، ارتقاء کارایی و بهره‌وری بهینه اقتصادی و همچنین فعالیت‌های کلان‌شهر تبریز با استفاده از ظرفیت‌های درونی مرکزیت بافت تاریخی منطقه، تقویت کیفی و ارتقای شأن بازار به‌عنوان مرکز اقتصادی کلان‌شهر تبریز با استفاده از ظرفیت‌های درونی مرکزیت بافت تاریخی منطقه، تقویت کیفی و ارتقای شأن بازار به‌عنوان مرکز اقتصادی کلان‌شهر تبریز، از یافته‌های این تحقیق به شمار می‌آید.

فریدونی و همکاران (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای که تحت عنوان «مقایسه بازارهای قدیم و جدید با رویکرد ارتقاء کیفیت فضای شهری در شهر تبریز» انجام داده‌اند، با استفاده از روش کتابخانه‌ای و تحلیلی به دگرگونی‌های بازار در طول تاریخ پرداخته‌اند و سعی کرده‌اند از لحاظ بافت کالبدی و نقش‌های اجتماعی مقایسه‌ای بین بازارهای قدیم و جدید صورت دهند. در پایان تغییر و تحولات شهرنشینی و نیازهای جدید و تحمل‌گرایانه بشر امروز را دلیل اصلی این تحولات بیان کرده‌اند (فریدونی و همکاران، ۱۳۹۲: ۹).

قنبری در مقاله‌ای با عنوان «پویایی در فضاهای شهری با تاکید بر مفهوم آرامش» با روش کتابخانه‌ای به تحلیل رابطه بین فضاهای شهری مطلوب و احساس آرامش پرداخته و به این نتیجه رسیده که توسعه فضاهای عمومی در فضاهای شهری از عوامل مؤثر در ایجاد پویایی شهرها و آرامش برای شهروندان می‌باشد (قنبری تیلیمی، ۱۳۹۳: ۲۰).

در جدول ۲، براساس یافته‌های حاصل از مبانی نظری و نتایج مطالعه پیشینه تجربی تحقیق، مدلی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های تحقیق ارائه شده است. در این مدل، مؤلفه‌های کیفیت محیط را براساس پاسخگویی به زمینه‌های عملکردی، کالبدی و ادراکی فضا ارائه شده است. براساس این شاخص‌ها، گویه‌های به کار گرفته شده در پرسشنامه طراحی و در محدوده مجتمع لاله‌پارک تبریز مورد بررسی تجربی قرار گرفت.

جدول ۲. شاخص‌های سنجش پویایی فضای شهری

معیار	مؤلفه	شاخص‌ها
کالبدی	دارا بودن ساختار و فرم مناسب و انعطاف پذیر	۱. ساختار مناسب و پایایی فرم فضا. ۲. وجود عرصه عمومی و عناصر کالبدی و طبیعی در فضا. ۳. قابلیت تغییر پذیری فضا برای استفاده‌های گوناگون. ۴. همبستگی و نحوه اتصال فضاها به کل فضای شهری
عملکردی	وجود کاربری‌های مختلط و گوناگون	۱. کارایی و سازگاری کاربری ۲. تنوع در کاربری‌های اطراف فضاها ۳. پاسخگویی فضا به گروه‌های مختلف اجتماعی ۴. تعامل بین مجتمع تجاری را با دیگر مراکز تجاری و اداری
کالبدی و اداری	وجود سرزندگی و جذابیت در فضا از لحاظ داشتن هویت، تناسبات بصری و حس تعلق	۱. وجود کاربری‌ها و مراکز جاذب جمعیت ۲. ایجاد فضای چند وجهی با ترکیب ساختار و رنگ ۳. وجود نشانه‌ها و بناهای شاخص و یا دارای احساس تعلق در فضاها و هویت بخش بودن فضا ۴. تناسب ابعاد و اندازه عناصر مصنوع فضا نسبت به محیط ۵. انطباق با فرهنگ بومی منطقه ۶. تنوع کالایی موجود
کالبدی و عملکردی	نفوذپذیری و دسترسی رابطه مناسب	۱. وجود نفوذ پذیری بصری و عملکردی برای کاربر فضا. ۲. دسترسی فضا به شریان‌های اصلی رابطه ۳. رابطه مناسب مسیر پیاده و سواره به فضاها. ۴. وجود پارکینگ
کالبدی و عملکردی	تأمین ایمنی و امنیت	۱. ایمنی و استحکام عمومی فضا. ۲. امنیت اجتماعی ۳. دسترسی رابطه ایمن به فضاها
کالبدی و عملکردی	زمانمند بودن	۱. امکان استفاده از فضا با گذر زمان و عدم تعلق به یک دوره تاریخی ۲. امکان استفاده فضا در شرایط آب و هوایی مختلف و ساعات گوناگون شبانه روز ۳. قابلیت پاسخگویی فضا به نیازهای بروز جامعه
	شاخص اجتماعی	۱. افزایش جمعیت ۲. درصد تراکم جمعیت

روش تحقیق

تحقیق حاضر در پی پاسخگویی به این سؤال‌ها می‌باشد:

آیا مجتمع تجاری لاله‌پارک از پویایی و سرزندگی لازم برخوردار است؟ آیا احداث مجتمع تجاری لاله‌پارک تبریز در پویایی فضاها پیرامونی مؤثر بوده است؟ در این خصوص با توجه به هدف محوری تحقیق که بررسی عوامل مؤثر بر نقش مراکز تجاری در پویایی و ایجاد فضاهای جدید شهری با مطالعه موردی لاله‌پارک تبریز می‌باشد، از روش ترکیبی مطالعات اسنادی و میدانی برای جمع‌آوری داده‌های عینی و ذهنی مورد نیاز استفاده شده است.

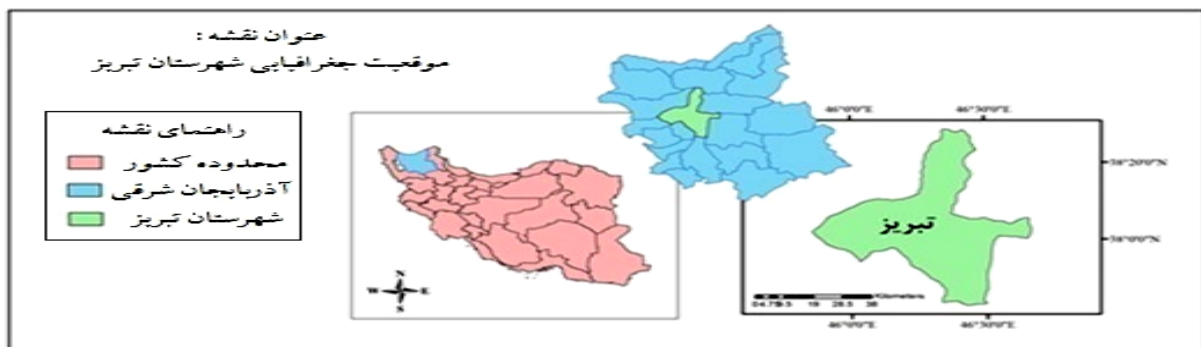
جامعه آماری این تحقیق را ساکنان شهر تبریز تشکیل می‌دهند که بر طبق اطلاعات مرکز آمار ایران در سرشماری ۱۳۹۰ بالغ بر ۱۴۹۴۹۹۸ نفر بوده است. حجم نمونه مطالعه حاضر با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر به دست آمد. جهت نمونه‌گیری آماری در این تحقیق از شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد. البته بازدیدکنندگان مجتمع تجاری لاله‌پارک را فقط مردم ساکن تبریز تشکیل نمی‌دهد از این رو قسمتی از پرسش‌نامه نیز توسط افراد غیرساکن تکمیل گردیده است.

به‌منظور سنجش پایایی از آزمون آلفای کرونباخ استفاده گردید و مقدار آلفای ۰/۷۹ به دست آمد.

محدوده مورد مطالعه

تبریز شهری است که نامش از دیرباز آشنای اهل سیاحت و تجارت در اقصی نقاط جهان بوده و هست و در طول جاده ابریشم، غرب را به شرق پیوند داده و دروازه مشرق زمین خوانده شده است. چنان که در تاریخ تبریز نوشته‌اند، بنیاد این شهر به سده هشتم پیش از میلاد می‌رسد. شهر تبریز دومین شهر صنعتی ایران و پرجمعیت‌ترین شهر غرب کشور و مرکز استان آذربایجان شرقی در شمال غرب ایران با وسعتی حدود ۱۱۸۰۰ کیلومتر در قلمرو میانی خطه آذربایجان و در قسمت شرقی شمال دریاچه ارومیه، در ۱۵۰ کیلومتری جنوب جلفا، مرز ایران و جمهوری آذربایجان، در مختصات جغرافیایی ۴۶ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ واقع شده است.

تبریز مهد علم و مدنیت، پیشگام و طلابه‌دار اولین‌ها بوده و هست. مردم تبریز همانند اکثر مردم آذربایجان شرقی دارای مذهب شیعه بوده و به زبان ترکی آذربایجانی صحبت می‌کنند. تبریز در قدیم، به شهرباغ معروف بوده و در برخی اسناد برای تبریز نام‌های تاورز، تورزای دورژ هم ذکر شده است (شکل ۱).

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهرستان تبریز

مرکز تجاری لاله پارک تبریز

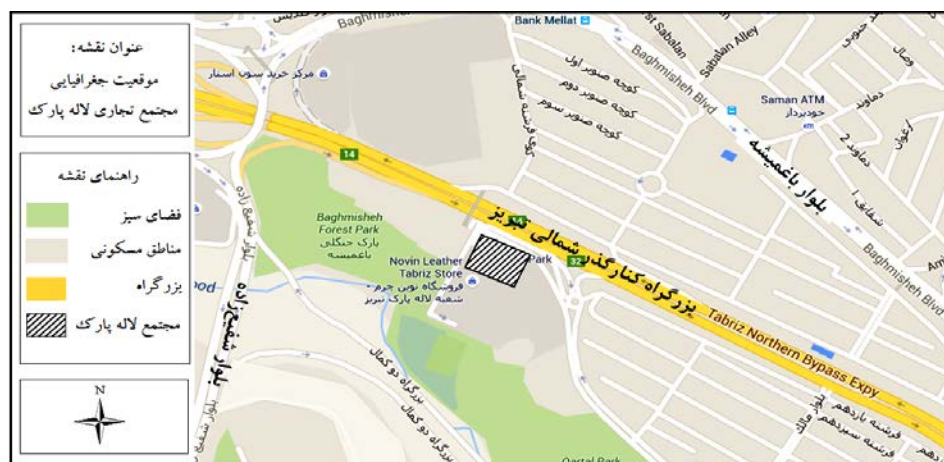
پروژه لاله پارک در زمینی به مساحت ۲۶۵۰۰ مترمربع و زیربنای ۹۱۵۵۰ متر مربع در منطقه ۵ شهرداری تبریز واقع شده است که در سال ۱۳۹۱ مورد بهره برداری قرار گرفت. این پروژه در قالب مرکز تجاری، تفریحی و هتل ۵ ستاره بین المللی ساخته شده است و از حیث ابعاد و همچنین کاربری‌های پیش‌بینی شده در آن و به دلیل موقعیت جغرافیایی و همچنین دسترسی به شبکه بزرگراهی، از جمله طرح‌های بزرگ و ممتاز تجاری-تفریحی شهر تبریز محسوب می‌شود.

مجتمع لاله پارک دارای ۱۲۶ باب واحد تجاری، هایپر مارکت به متراژ ۵۳۰۰ متر مربع، فضای بازی کودکان به متراژ ۱۴۰۰ متر مربع، سرویس بهداشتی مخصوص آقایان، خانم‌ها و افراد معلول، آسانسورها برای معلولان، ویلچرها برای سالمندان، ایستگاه تاکسی، پله‌ها و رمپ‌های برقی در مرکز تجاری مجتمع لاله پارک تبریز، تدارک و تعریف شده است. همچنین این مجتمع تجاری مجهز به دو نوع پارکینگ روباز و سرپوشیده با

گنجایش ۱۲۰۰ خودرو و سرویس بهداشتی مخصوص نوزادان همراه با فضای شیردهی، ۱۲ عدد پله برقی، ۴ عدد رمپ برقی و اتاق کمک‌های اولیه در هر طبقه می‌باشد.

لاله پارک تبریز، تدارک و تعریف شده است. همچنین این مجتمع تجاری مجهز به دو نوع پارکینگ روباز و سرپوشیده با گنجایش ۱۲۰۰ خودرو و سرویس بهداشتی مخصوص نوزادان همراه با فضای شیردهی، ۱۲ عدد پله برقی، ۴ عدد رمپ برقی و اتاق کمک‌های اولیه در هر طبقه می‌باشد.

وجود فضای فود کورت با ۲۳ رستوران و فست فود و ارائه انواع غذاهای ایرانی و خارجی مکانی عالی جهت استراحت کوتاه بعد از خرید و صرف نهار یا شام را به وجود آورده است که این هم از مزایای این مجتمع تجاری مدرن است. از ویژگی‌های شاخص می‌توان به این نکته اشاره کرد این مرکز علاوه بر ساختار و فرم زیبا و مستحکم، با تجمیع برندهای معتبر و جهانی، بزرگ‌ترین و مدرن‌ترین مرکز تجاری شمال غرب کشور محسوب می‌شود (شکل ۲).

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی مجتمع لاله پارک

یافته‌ها

در مطالعه حاضر کل نمونه آماری بالغ بر ۳۸۴ نفر بود که از این تعداد ۶۷/۷ درصد (معادل ۲۶۰ نفر) را مردان و ۳۲/۳ درصد را زنان (معادل ۱۲۴ نفر) تشکیل داده‌اند. از لحاظ سنی، بیش‌ترین فراوانی با افراد گروه سنی ۱۰-۳۰ سال، شامل ۲۴۷ نفر بوده و از لحاظ تحصیلات نیز ۲۱۶ نفر با مدرک کارشناسی بیش‌ترین تعداد را در بین پاسخگویان تشکیل داده‌اند. از کل نمونه‌های آماری، ۴/۸ درصد (معادل ۱۹ نفر) از پاسخگویان ساکن تبریز نبوده‌اند.

دارا بودن ساختار و فرم مناسب و انعطاف‌پذیر

در این معیار ساختار و فرم مناسب مجتمع تجاری لاله‌پارک مورد نظرخواهی قرار گرفته و نتایج زیر به دست آمده است. همان گونه که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، مقدار کای اسکوئر (X^2) به دست آمده برای شاخص‌ها بدین گونه می‌باشد: ساختار مناسب و پایایی فرم فضا، با کای اسکوئر (X^2) ۴۰۴/۹۳۸، درجه آزادی آن برابر با عدد ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشد و همچنین شاخص وجود عرصه عمومی و

عناصر کالبدی و طبیعی در فضا که کای اسکوئر (X^2) آن ۲۳۷/۷۵۰ با درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشد و شاخص سوم مربوط به مؤلفه دارا بودن ساختار و فرم مناسب و انعطاف‌پذیر به نام قابلیت تغییرپذیری فضا برای استفاده‌های گوناگون، مقدار کای اسکوئر (X^2) برابر با ۱۶۷/۰۴۲ با درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ بوده و همچنین همبستگی و نحوه اتصال مجتمع تجاری لاله‌پارک به کل فضای شهری، با کای اسکوئر (X^2) ۲۵۲/۸۷۵، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشد.

به‌طور کلی، برای شاخص‌های مربوط به ساختار، فرم مناسب و انعطاف‌پذیر در مجتمع تجاری لاله‌پارک، سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰، به دست آمد. به این معنا که رابطه معنی‌دار بین شاخص‌های تحقیق و پویایی فضای شهری وجود دارد. بنابراین، ساختار و فرم مناسب مجتمع تجاری لاله پارک، در پویایی فضای شهری تأثیرگذار بوده و به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قابل قبول این مجتمع در نظر گرفته می‌شود (جدول ۳).

جدول ۳. آمار توصیفی و نتایج آزمون کای اسکوئر برای دارا بودن ساختار و فرم مناسب و انعطاف‌پذیر

شاخص	فراوانی داده‌های مشاهده شده				درجه آزادی	مقدار کای اسکوئر	سطح معناداری
	خیلی خوب	خوب	متوسط	ضعیف			
ساختار مناسب و پایایی فرم فضا	۲۳۸	۱۳۸	۷	۱	۳	۴۰۴/۹۳۸	۰/۰۰۰
وجود عرصه عمومی و عناصر کالبدی و طبیعی در فضا	۱۴۶	۱۹۲	۳۸	۸	۳	۲۳۷/۷۵۰	۰/۰۰۰
قابلیت تغییرپذیری کاربری فضا	۷۷	۱۸۷	۱۰۹	۱۱	۳	۱۶۷/۰۴۲	۰/۰۰۰
همبستگی و نحوه اتصال مجتمع تجاری به کل فضای شهری	۱۴۴	۱۵۰	۷۴	۱۴	۴	۲۵۲/۸۷۵	۰/۰۰۰

وجود کاربری‌های مختلط و گوناگون

در این معیار، گوناگونی و اختلاط کاربری‌ها برای سنجش پویایی فضای شهری در نظر گرفته شده است همان‌طور که در جدول ۴، ملاحظه می‌گردد، شاخص‌های مربوط به وجود کاربری‌های مختلط و گوناگون در مجتمع تجاری لاله پارک، معنی‌دار بوده و یکی از معیارهای مورد تأیید مجتمع تجاری لاله‌پارک در پویایی فضای شهری در مکان قرارگیری فعلی است.

با توجه به اطلاعات جدول ۴، مقدار کای اسکوئر (X^2) برای هر شاخص به شرح زیر است:

کارایی و سازگاری کاربری‌های مجتمع تجاری لاله‌پارک با کاربری‌های مجاور، با کای اسکوئر (X^2) ۱۳۸/۶۴۶، درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰. تعامل بین مجتمع تجاری

لاله‌پارک با دیگر مراکز تجاری و اداری شهر تبریز، با کای اسکوئر (X^2) ۱۴۷، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰. تنوع کاربری فضاهای مجتمع تجاری لاله پارک، با کای اسکوئر (X^2) ۳۷۶/۳۶۵، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ و پاسخگویی فضا به گروه‌های مختلف اجتماعی، با کای اسکوئر (X^2) ۳۲/۹۷۹، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰. با توجه به مقدار (X^2) و سطح معناداری آن‌ها می‌توان نتیجه گرفت که وجود کاربری‌های مختلط و گوناگون مجتمع تجاری لاله پارک، به‌عنوان یکی از معیارهای لاله‌پارک با توجه به اعداد به دست آمده، در پویایی فضای شهری تأثیرگذار بوده و به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قابل قبول در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۴. آمار توصیفی و نتایج آزمون کای اسکوتر برای وجود کاربری‌های مختلط و گوناگون

شاخص	فراوانی داده‌های مشاهده شده					درجه آزادی مقدار کای اسکوتر سطح معناداری
	خیلی خوب	خوب	متوسط	ضعیف	خیلی ضعیف	
سازگاری مجتمع با کاربریهای مجاور	۹۲	۱۷۸	۹۹	۱۵	۰	۱۳۸/۶۴۶ ۰/۰۰۰
تعامل مجتمع با دیگر مراکز تجاری و اداری شهر	۸۳	۱۱۲	۱۴۰	۴۱	۸	۱۴۷ ۰/۰۰۰
تنوع کاربریهای مجتمع	۱۶۹	۱۶۷	۴۴	۳	۱	۳۷۶/۳۶۵ ۰/۰۰۰
پاسخگویی فضا به ا فشار مختلف اجتماعی	۵۷	۹۴	۱۰۵	۸۳	۴۵	۳۲/۹۷۹ ۰/۰۰۰

وجود سرزندگی و جذابیت در فضا از لحاظ داشتن هویت،

تناسبات بصری و حس تعلق

در این معیار برای سنجش پویایی، عوامل جاذب و سرزنده ساز در مجتمع تجاری لاله‌پارک مورد نظرخواهی قرار گرفته است. همان طور که در جدول ۵، ملاحظه می‌شود، شاخص‌های مربوط به وجود سرزندگی و جذابیت در فضا از لحاظ داشتن هویت، تناسبات بصری و حس تعلق در مجتمع تجاری لاله‌پارک، معنی‌دار بوده و مجتمع تجاری لاله‌پارک در این ویژگی نیز از عوامل پویایی شهر در مکان قرارگیری می‌باشد.

براساس نتایج جدول ۵، مقدار کای اسکوتر (X^2) برای هر شاخص به شرح زیر است:

وجود کاربری‌ها و مراکز جاذب جمعیت در مجتمع تجاری لاله پارک، با کای اسکوتر (X^2) ۲۸۵/۰۸۳، درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰. ترکیب ساختار و رنگ مورد استفاده در مجتمع تجاری لاله‌پارک، با کای اسکوتر (X^2) ۲۹۱/۳۹۶، درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰. ابعاد و اندازه عناصر مجتمع تجاری لاله‌پارک نسبت به محیط مجاور، با کای اسکوتر

(X^2) ۳۰۴/۸۵۴، درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰. نشانه و بنای شاخص بودن مجتمع تجاری لاله پارک، با کای اسکوتر (X^2) ۲۲۹/۰۸۳، درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، رابطه مجتمع تجاری لاله‌پارک با فرهنگ بومی منطقه، با کای اسکوتر (X^2) ۳۶۴/۵۶۸، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰. تنوع کالایی موجود در مجتمع تجاری لاله پارک، با کای اسکوتر (X^2) ۳۶۴/۵۶۸، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ و تمایل به خرید دوباره و بازدید از این مجتمع، کای اسکوتر (X^2) ۱۹۷/۴، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰.

با توجه به مقدار (X^2) و سطح معناداری آن‌ها می‌توان نتیجه گرفت که مجتمع تجاری لاله‌پارک با معیار دارا بودن سرزندگی و جذابیت در فضا از لحاظ داشتن هویت، تناسبات بصری و حس تعلق، یکی از معیارهای پویایی فضای شهری را داراست و با توجه به اعداد به دست آمده، در پویایی فضای شهری تأثیرگذاری معنی‌داری داشته و به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قابل قبول در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۵. آمار توصیفی و نتایج آزمون کای اسکوتر برای وجود سرزندگی و جذابیت در

فضا از لحاظ داشتن هویت، تناسبات بصری و حس تعلق

شاخص	فراوانی داده‌های مشاهده شده					درجه آزادی مقدار کای اسکوتر سطح معناداری
	خیلی خوب	خوب	متوسط	ضعیف	خیلی ضعیف	
وجود کاربری‌های جاذب جمعیت	۲۱۶	۱۲۸	۳۴	۶	۰	۲۸۵/۰۸۳ ۰/۰۰۰
ترکیب ساختار و رنگ مورد استفاده	۲۰۶	۱۴۷	۲۸	۳	۰	۲۹۱/۳۹۶ ۰/۰۰۰
ابعاد و اندازه عناصر مجتمع نسبت به محیط مجاور	۱۴۸	۲۰۸	۲۳	۴	۰	۳۰۴/۸۵۴ ۰/۰۰۰
مجتمع تجاری به‌عنوان نشانه شاخص شهری	۱۹۲	۱۴۲	۴۲	۸	۰	۲۲۹/۰۸۳ ۰/۰۰۰
مجتمع تجاری و رابطه با فرهنگ بومی منطقه	۶۲	۱۶۰	۱۱۲	۳۵	۱۵	۱۸۱/۵۹۹ ۰/۰۰۰
تنوع کالایی موجود در مجتمع	۱۸۹	۱۴۰	۴۶	۷	۲	۳۶۴/۵۶۸ ۰/۰۰۰
تمایل به خرید مجدد و بازدید از مجتمع	۱۲۴	۱۴۷	۸۵	۱۹	۹	۱۹۷/۴ ۰/۰۰۰

نفوذپذیری و دسترسی رابطه مناسب

در رابطه با درجه نفوذپذیری و دسترسی رابطه مناسب در مجتمع تجاری مورد مطالعه، نتایج زیر به دست آمده است. همان طور که در جدول ۶ ملاحظه می‌شود، شاخص‌های مربوط به، نفوذپذیری و دسترسی رابطه مناسب در مجتمع تجاری لاله‌پارک، معنی‌دار بوده و از علل تأیید نقش مجتمع لاله‌پارک در پویایی شهری می‌باشد. مقدار کای اسکوئر (X^2) برای هر شاخص به شرح زیر است:

دسترسی فضا به شریان‌های اصلی رابطه در منطقه احداث مجتمع تجاری لاله‌پارک، با کای اسکوئر (X^2) ۲۳۳/۹۱۷، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، رابطه مناسب مسیر

پیاده و سواره به مجتمع تجاری لاله پارک، با کای اسکوئر (X^2) ۱۴۰/۱۴۱، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، ترافیک مناسب و تسهیل در دسترسی مجتمع تجاری لاله‌پارک نسبت، با کای اسکوئر (X^2) ۲۸۶/۰۵۲، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ و تعداد پارکینگ، با کای اسکوئر (X^2) ۲۸۱/۲، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، با توجه به مقدار (X^2) و سطح معناداری آن‌ها می‌توان نتیجه گرفت که مجتمع تجاری لاله‌پارک با معیار نفوذپذیری و دسترسی رابطه مناسب، با توجه به اعداد به دست آمده، در پویایی فضای شهری تأثیرگذاری مثبتی داشته و به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قابل قبول این مجتمع در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۶. آمار توصیفی و نتایج آزمون کای اسکوئر برای نفوذپذیری و دسترسی رابطه مناسب

شاخص	فراوانی داده‌های مشاهده شده					درجه آزادی	مقدار کای اسکوئر	سطح معناداری
	خیلی خوب	خوب	متوسط	ضعیف	خیلی ضعیف			
دسترسی فضا به راه‌های رابطه اصلی	۹۵	۱۷۵	۸۶	۱۷	۱۱	۴	۲۳۳/۹۱۷	۰/۰۰۰
رابطه مناسب مسیر پیاده و سواره به فضاها	۵۸	۱۴۴	۱۱۵	۵۲	۱۵	۴	۱۴۰/۱۴۱	۰/۰۰۰
ترافیک مناسب	۹۲	۱۹۱	۷۹	۱۵	۷	۴	۲۸۶/۰۵۲	۰/۰۰۰
وجود پارکینگ	۱۵۵	۱۵۳	۵۸	۱۷	۱	۴	۲۸۱/۲	۰/۰۰۰

تأمین ایمنی و امنیت

در این معیار برای سنجش پویایی، به نقشی که بعد از ایجاد مجتمع تجاری لاله‌پارک در مکان فعلی در افزایش ایمنی و امنیت منطقه شهری به وجود آورده، پرداخته شده و نتایج زیر به دست آمده است:

شاخص‌های مربوط به تأمین ایمنی و امنیت در منطقه با وجود مجتمع تجاری لاله‌پارک، معنی‌دار بوده است. مقدار کای اسکوئر (X^2) برای هر شاخص به شرح زیر است: افزایش امنیت اجتماعی در منطقه احداث مجتمع تجاری لاله پارک، با

کای اسکوئر (X^2) ۳۲۵/۰۳۶، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، دسترسی رابطه ایمن به فضای مجتمع، با کای اسکوئر (X^2) ۳۵۱/۸۳۳، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰.

با توجه به مقدار کای اسکوئر (X^2) و سطح معناداری آن‌ها می‌توان نتیجه گرفت که مؤلفه تأمین ایمنی و امنیت در مجتمع تجاری لاله پارک، به‌عنوان یکی از معیارهای پویایی فضای شهری با توجه به اعداد به دست آمده، مورد تأیید بوده و به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قابل قبول این مجتمع در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۷. آمار توصیفی و نتایج آزمون کای اسکوئر برای تأمین ایمنی و امنیت

شاخص	فراوانی داده‌های مشاهده شده					درجه آزادی	مقدار کای اسکوئر	سطح معناداری
	خیلی خوب	خوب	متوسط	ضعیف	خیلی ضعیف			
امنیت اجتماعی	۱۰۸	۱۹۳	۷۴	۸	۱	۴	۳۲۵/۰۳۶	۰/۰۰۰
دسترسی رابطه ایمن	۹۸	۲۰۸	۶۹	۱۱	۴	۴	۳۵۱/۸۳۳	۰/۰۰۰

زمانمند بودن

در این معیار برای سنجش پویایی، عامل زمانمند بودن مجتمع تجاری لاله‌پارک مورد نظرخواهی قرار گرفته و نتایج زیر به دست آمده است:

براساس اطلاعات جدول ۸، زمانمند بودن و حرکت با روندهای فعلی مجتمع تجاری لاله‌پارک معنی‌دار می‌باشد. مقدار کای‌اسکوئر (X^2) برای هر شاخص به شرح زیر است:

قابلیت پاسخگویی مجتمع تجاری لاله‌پارک به نیازهای به‌روز جامعه و شهروندان، با کای‌اسکوئر (X^2) ۲۲۷/۵۳۶، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، امکان پیشرفت مجتمع تجاری لاله‌پارک را با گذر زمان، با کای‌اسکوئر (X^2) ۱۹۵/۱۹۳، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، امکان استفاده از فضاهای مجتمع تجاری لاله‌پارک در شرایط آب و هوایی مختلف

و ساعات گوناگون شبانه روز، با کای‌اسکوئر (X^2) ۳۵۲/۳۹۶، درجه آزادی ۴ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، ارزیابی بعد از بازدید از مجتمع تجاری لاله‌پارک به‌عنوان یک فضای جدید شهری، با کای‌اسکوئر (X^2) ۳۵۲/۳۹۶، درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰، رابطه گروه‌های سنی با مجتمع تجاری لاله پارک، با کای‌اسکوئر (X^2) ۲۰۹/۷۷۱، درجه آزادی ۳ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰.

با توجه به مقدار (X^2) و سطح معناداری آن‌ها که زیر ۰/۰۵ بوده می‌توان نتیجه گرفت که مجتمع تجاری لاله‌پارک از لحاظ دارا بودن شاخص‌های زمانمند بودن در سطح مقبولی بوده و می‌توان اذعان نمود که در طراحی و احداث مجتمع فوق به این مؤلفه مهم توجه شده است.

جدول ۸. آمار توصیفی و نتایج آزمون کای اسکوئر برای زمانمند بودن

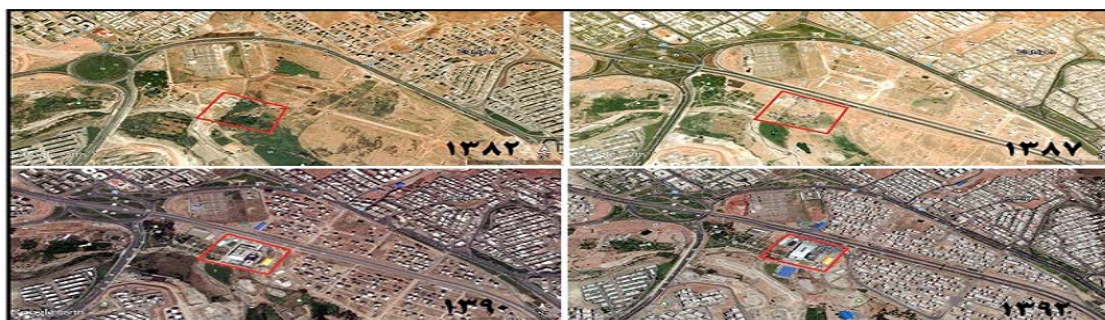
شاخص	فراوانی داده‌های مشاهده شده						درجه آزادی	مقدار کای اسکوئر	درجه معنادار
	خیلی خوب	خوب	متوسط	ضعیف	خیلی ضعیف				
قابلیت پاسخگویی به نیازهای شهروندان	۱۵۸	۱۲۱	۸۴	۱۷	۴	۰/۰۰۰	۲۲۷/۵۳۶	۰/۰۰۰	
امکان پیشرفت مجتمع تجاری با گذر زمان	۱۲۶	۱۴۹	۷۶	۲۳	۱۰	۰/۰۰۰	۱۹۵/۱۹۳	۰/۰۰۰	
امکان استفاده از فضاهای مجتمع در شرایط آب و هوایی مختلف و ساعات گوناگون شبانه روز	۱۶۷	۱۶۹	۵۱	۵	۲	۰/۰۰۰	۳۷۳/۲۹۲	۰/۰۰۰	
ارزیابی شما به‌عنوان یک فضای جدید شهری	۲۲۳	۱۴۴	۱۵	۲	۰	۰/۰۰۰	۳۵۲/۳۹۶	۰/۰۰۰	
رابطه گروه‌های سنی با مجتمع	۱۲۹	۱۹۲	۵۹	۴	۰	۰/۰۰۰	۲۰۹/۷۷۱	۰/۰۰۰	

پویایی شهری فضای پیرامون

در تجزیه و تحلیل داده‌ها در سنجش توان مجتمع تجاری لاله‌پارک به‌عنوان یکی از عوامل اصلی تغییر و بهبود فضاهای شهری پیرامون می‌توان اذعان نمود که بررسی وضع موجود حاکی از آن است که با توجه به شرایط و ویژگی‌های مجتمع تجاری لاله‌پارک و استقرار آن در منطقه در حال توسعه کلان‌شهر تبریز، به نظر می‌رسد، این مجتمع توانسته به دور از مرکز اصلی تجاری شهر، باعث تحرک، پویایی و تغییر در فضای شهری پیرامون در منطقه

فعلی گردد.

همان‌طور که شکل ۳، نشان می‌دهد، توجه به روند ساخت و ساز در این منطقه در گذر زمان، حاکی از وجود فضاهای خالی اطراف مجتمع لاله‌پارک در سال ۱۳۸۲ و فقدان هرگونه ساخت و ساز در منطقه می‌باشد. اما چند سال پس از احداث مجتمع تجاری و بهره‌برداری به تدریج ساخت و ساز آغاز شده و روند صعودی به خود می‌گیرد. این روند با پایش تصاویر ماهواره‌ای سال‌های ۱۳۸۳ الی ۱۳۹۰، قابل ملاحظه می‌باشد.

شکل ۳. روند توسعه فضاهای اطراف مجتمع تجاری لاله پارک

بحث و نتیجه‌گیری

فضاهای شهری از حوزه‌های مورد توجه در مطالعات شهری است، که ادراک سیال شهروندان از شهر را در رابطه با نمادها و مصادیق فیزیکی آن‌ها مورد مطالعه قرار می‌دهد. نقش کارکردی فضاهای شهری به‌عنوان مکان فعالیت‌های عمومی و عرصه تعاملات شهری، از دیرباز تاکنون همواره وجود داشته است. به‌طوری که فعالیت‌های مردم هر عصر را می‌توان توسط فضاهای شهری آن‌ها باز شناخت و یا بالعکس فضاهای شهری را به واسطه فعالیت‌ها و علایق شهروندان معرفی نمود. خلق فضای شهری پویا به گونه‌ای که با نیازهای اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، فیزیکی، روان‌شناسانه و اقتصادی مردم جامعه هماهنگ باشد، همواره دغدغه بسیاری از دست‌اندرکاران امر طراحی فضاهای شهری بوده است.

شاخصه‌هایی همچون ایمنی، سازگاری، قلمروپذیری، حس تعلق و در واقع پویایی از فاکتورها و متغیرهای رضایت‌بخش اجتماعی و طبیعی محیط مصنوع، تلقی می‌شود. حضور پر جنب و جوش زندگی، پویایی، تنوع و فعالیت‌های گوناگون، حضور افراد و برخوردی‌های چهره به چهره در بستر مناسب بروز فعالیت‌های اجتماعی در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، کیفیتی است که از وجود سرزندگی در فضاهای شهری حاصل می‌شود.

از خصوصیات بسیار جالب و ارزشمند فضاهای شهری، وقوع عملکردهای متفاوت و متنوع در کنار هم در این فضاهاست، نظیر رفت و آمد (سواره و پیاده)، فعالیت‌های اقتصادی - تجاری، فرهنگی - اجتماعی، تفریحی، سیاسی، اطلاعاتی و غیره. پس باید با برنامه‌ریزی مناسب و توجه به اولویت‌های جامعه‌ای موقعیت و امکانات هر فضا، امکان استفاده کلیه عملکردهای متناسب با آن را که غنای خاصی به این فضاها می‌بخشند، فراهم آورد.

ترکیب توانمند مکان‌هایی که بتوانند برای منظوره‌های مختلفی استفاده شوند در مقایسه با مکان‌هایی که فقط برای یک نوع استفاده طراحی شده‌اند، به استفاده‌کنندگان خود حق انتخاب‌های بیش‌تری می‌دهند. محیط‌هایی که واجد چنین شرایطی باشند کیفیتی عرضه می‌کنند که انعطاف‌پذیری نام دارد. بررسی پویایی فضاهای شهری کارآمد باید به گونه‌ای باشد که دربر گیرنده تمامی ابعاد اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، فیزیکی، اقتصادی و روان‌شناسانه مردم و جامعه باشد. در این راستا در این پژوهش با مطالعه و بررسی نظریات مرتبط در این زمینه و استخراج مهم‌ترین دیدگاه‌ها، مدلی از مؤلفه‌های ستجش پویایی فضای شهری ارائه شده است. این مؤلفه‌ها به ترتیب عبارتند از: ساختار و فرم مناسب و انعطاف‌پذیر، وجود کاربری‌های متنوع و گوناگون، وجود سرزندگی و جذابیت در فضا از لحاظ داشتن هویت،

کاربری‌های پیرامون این مجموعه بیش‌تر از کاربری‌های مسکونی، تجاری - مسکونی، خدماتی و فضای سبز تشکیل شده‌اند که از این کاربری‌ها نیز کاربری مسکونی بیش‌ترین درصد ساخت و سازها را به خود اختصاص داده است.

براساس اطلاعات ارائه شده از طرف شهرداری منطقه ۵، بیش‌ترین نوع پروانه صادر شده برای قطعات تفکیکی در قبل و بعد از بهره‌برداری و ساخت مجتمع در طی دو سال ۹۱-۸۹ مربوط به کاربری مسکونی است (جدول ۹). در طی این دوره با توجه به بهره‌برداری از مجتمع لاله‌پارک پروانه صادره برای کاربری‌های مسکونی افزایش حدود ۵۰ درصد داشته است. در حالت کلی تعداد کل پروانه‌های صادره در سال ۹۱ در مقایسه با سال ۸۹ روند افزایش چشمگیری را نشان می‌دهد. با توسعه کاربری‌های مذکور جمعیت منطقه نیز افزایش پیدا کرده است و از این طریق با جابه‌جایی و تحرک مردم پویایی خاصی در فضاهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، کالبدی و غیره به وجود آمده است. جزئیات تعداد و مساحت پروانه‌های ساختمانی در منطقه ۵، منطقه‌ای که مجتمع تجاری مورد مطالعه در آن مکان‌یابی گردیده، در جدول‌های ۹ و ۱۰، ارائه شده است.

بنابراین بیش از ۴۰ درصد بر جمعیت ساکن در منطقه ۵، طی سال‌ها ۱۳۸۵ تا پایان سال ۱۳۹۱ افزوده شده است و جمعیت منطقه ۵ شهرداری تبریز براساس آمارنامه سال ۱۳۹۱، به ۹۲۲۷۴ نفر رسیده است که این افزایش جمعیت حاصل ایجاد فضاهای جدید شهری از جمله مجموعه لاله‌پارک و فضاهای پیرامون آن می‌تواند باشد (جدول ۱۰).

جدول ۹. وضعیت پروانه‌های صادره منطقه ۵ شهرداری تبریز در سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۸۹

سال	تعداد	مساحت به مترمربع
۱۳۸۵	۴۴۰	۵۲۱۰۵۵
۱۳۸۶	۵۰۱	۴۴۱۱۴۸
۱۳۸۷	۴۱۹	۴۳۳۲۱۲
۱۳۸۸	۳۶۵	۱۲۸۶۳۴
۱۳۸۹	۵۳۸	۴۲۹۸۴۷

مأخذ: معاونت شهرسازی و معماری شهرداری تبریز

جدول ۱۰. مقایسه تعداد و مساحت پروانه‌های صادر شده قبل و بعد از بهره‌برداری مجتمع لاله‌پارک در منطقه ۵

نوع پروانه و سال صدور	مسکونی		تجاری و خدماتی		مسکونی و تجاری	
	تعداد	زیر بنا (متر مربع)	تعداد	زیر بنا (متر مربع)	تعداد	زیر بنا (متر مربع)
۱۳۸۹	۴۱۷	۴۱۷۶۸۹	۲۵	۸۰۷۵	۸	۴۰۸۳
۱۳۹۱	۶۱۸	۹۳۸۳۴۴	۴۲	۷۳۳۰	۶۸	۶۴۹۲۹

مأخذ: معاونت شهرسازی و معماری شهرداری تبریز

توجه ویژه‌ای نماییم، تا آن‌ها را به فرصت‌هایی برای پیشرفت و افزایش کارایی این چنین مجتمع‌هایی در راستای ایجاد فضاهای

راهکار

در این راستا پیشنهادات زیر به‌عنوان راهکار ارائه می‌گردد:

- همکاری بخش دولتی با بخش خصوصی برای توسعه مراکز تجاری از این دست با رعایت نکات مکان‌یابی احداث آن با توجه به نقشی که این مراکز می‌تواند در پویاسازی و فعال ساختن فضای شهری داشته باشد.

- با توجه به این که مجتمع‌هایی همچون مجتمع تجاری لاله‌پارک پذیرای اقشار مختلف مردمی هستند باید در ارائه خدمات و کالاها، پاسخگویی مناسب به گروه‌های مختلف را دارا باشند؛

- ایجاد دسترسی مطلوب و مناسب برای رسیدن به این مراکز در حداقل زمان ممکن با تعیین خطوط ویژه حمل و نقل درون شهری به نام این مراکز برای جابجایی آسان‌تر و کاهش ترافیک شهری؛

- استفاده از تابلوهای تبلیغاتی و اطلاع‌رسانی در سطح شهر با توجه به نقش فرا منطقه‌ای این مراکز برای آشنایی گردشگران با وجود چنین مراکزی؛

- نظارت بر ساخت و ساز مراکز تجاری، به‌منظور رعایت اختصاص زمین به فضاهای باز و پارکینگ و سایر تجهیزات و تأسیسات لازم در کنار این مراکزها؛

- رعایت اصل تنوع کاربری‌ها در این مراکز (تجاری، تفریحی، خدماتی و...)

- طراحی مناسب فضاهای درون و بیرون مراکز تجاری از لحاظ رعایت مبلمان شهری و ترکیب ساختار و رنگ (نورپردازی، آب‌نما، استفاده از گیاهان و...)

- وجود تنوع کالایی و افزایش انتخاب خریداران؛

- فراهم کردن آسایش ذهنی از طریق ارائه خدمات متمرکز و مناسب؛

- پیش‌بینی فرم‌های ساختمانی منعطف جهت استفاده‌های گوناگون و متناسب با تغییر نیازها؛

- کالاهای ارائه شده توسط این مراکز بیش‌تر کالاهای خارجی و به اصطلاح برند هستند که این امر از طرفی خروج ارز را در پی داشته و از طرفی با ترویج فرهنگ مصرف‌گرایی و الگوی زندگی غربی در مغایرت با فرهنگ عمومی جامعه می‌باشد. از این رو لازم است در کنار این کالاها و برای رفع مشکل، کالای ملی نیز عرضه گردد.

تناسبات بصری و حس تعلق، نفوذپذیری و دسترسی رابطه مناسب، تأمین ایمنی و امنیت و زمانمند بودن. در این راستا مجتمع تجاری لاله‌پارک تبریز به‌عنوان نمونه موردی، براساس فرضیه‌های مطرح شده، مدل پیشنهادی پویایی فضای شهری و داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از لحاظ داشتن و یا نداشتن معیارهای ایجاد پویایی فضای شهری مورد سنجش قرار گرفت.

با بررسی نتایج مطالعات میدانی که از مجموع نظریات بازدیدکنندگان مجتمع تجاری لاله‌پارک و متخصصان و کارشناسان شهری به دست آمده است و نتایج آزمون کای‌اسکوئر (خی دو) نشان می‌دهد که در همه ۶ مؤلفه اصلی این تحقیق و در بررسی تک‌تک شاخص‌های آن نقش مجتمع تجاری لاله‌پارک در ایجاد و پویایی فضای شهری مورد تأیید واقع شده است. در حالت کلی بیش از ۹۰ درصد افراد پاسخگو، به مطلوبیت رو به بالای این مجتمع در سؤالات ارائه شده نظر مثبت داده‌اند و این نتایج نشان‌گر آن است که این مجتمع از لحاظ ایجاد پویایی در فضای شهری توانسته به صورت نسبی موفق عمل نماید.

در رابطه با مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای هم نتایج مشابهی حاصل شد. به طوری که پایش اطلاعات مکانی حاصله از تصاویر ماهواره‌ای و همچنین داده‌های مربوط به تعداد مجوزهای صادره شده توسط شهرداری منطقه پنج تبریز و تحلیل روند افزایشی جمعیت منطقه بین سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۱ حاکی از تأثیرات کالبدی و فضایی مجتمع تجاری لاله‌پارک و در کل روند توسعه‌ای منطقه مورد مطالعه دارد.

به‌عنوان نمونه می‌توان به افزایش ارزش منطقه‌ای محدوده این مجتمع و یا ایجاد هسته جدید شهری در این منطقه که به سبب تجمع انواع کاربری‌ها ایجاد شده و نیز ایجاد یک فضای همبسته با محیط که منجر به سرزندگی و جذابیت این بنا برای طبقات مختلف مردمی گردیده، اشاره کرد.

در پایان می‌توان گفت که خصوصیات، امکانات و ویژگی‌های مجتمع تجاری لاله‌پارک به گونه‌ای طراحی شده است که تقریباً امتیازات لازم برای تبدیل شدن به یک الگوی مناسب در ابعاد گوناگون را دارا می‌باشد. این تنوع کاربری‌ها همان کیفیتی است که انتظار ما را از این مجتمع برای پویا ساختن فضاهای اطراف خود برآورد می‌کند. این مجتمع علاوه بر تحقق مبلمان مهندسی پیشرفته جهت خلق فضای مدرن، فرصت تجارت مدرن، امکانات لازم برای گردش و سیاحت و سایر کارکردها را یک‌جا برای شهروندان کلان‌شهر تبریز پدید آورده است.

برای ارتقاء جنبه‌های مثبت مجتمع‌هایی از این دست، باید به نقاط ضعف و تهدیدهایی که در مطالعات میدانی به دست آمده

منابع

۱. امین زاده، بهناز و محمد نقی زاده (۱۳۸۱)، *آرمان شهر اسلام: شهر عدالت*، نشریه صفا، سال دوازدهم، شماره ۳۱:۳۵-۲۰
۲. *بازارها و مراکز تجاری کیش* (۱۳۸۸)، بازیابی شده در مورخ یکم اسفند ماه هشتاد و هشت از www.forum.98ia.com/t90773-4.html
۳. پارس، حمیدرضا (۱۳۸۱)، *شناخت محتوای فضای شهری*، مجله هنرهای زیبا؛ شماره ۱۱؛ تهران: ۴۱-۴۹.
۴. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۷۶)، *طراحی شهری چیست؟*؛ مجله آبادی، ویژه‌نامه طراحی شهری، سال هفتم، شماره ۲۵: ۳۶-۳۰.
۵. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵)، *مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری*، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی، چاپ اول.
۶. پروزن، ادریس، کرکه آبادی، زینب و میرآبادی، مصطفی (۱۳۹۲)، *تحلیل فضایی-کالبدی و شناخت عناصر هویت بخش در شهرهای اسلامی*، دومین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، تبریز. ۱۳۹۲: ۳۱۱۱-۳۰۸۶
۷. تقی‌زاده، محمد (۱۳۸۶)، *ادراک زیبایی و هویت شهر در پرتو تفکر اسلامی*، اصفهان، سازمان فرهنگی، تفریحی شهرداری اصفهان.
۸. حبیبی، محسن (۱۳۷۸)، *جامعه مدنی و حیات شهری*، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۷: ۲۱-۳۱.
۹. خستو، مریم، سعیدی رضوانی، نوید (۱۳۸۹)، *عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهری*، نشریه هویت شهر، سال چهارم، شماره ۶، بهار و تابستان ۸۹: ۷۴-۶۳
۱۰. داوس، دی‌ای (۱۳۸۱)، *پیمایش در تحقیقات اجتماعی*، ترجمه: هوشنگ نائی، چاپ پنجم، نشرتی، تهران
۱۱. دولفوس، اولیویه (۱۳۷۴)، *تحلیل جغرافیایی*، ترجمه: سیروس سهامی، نشر نیکا، مشهد.
۱۲. راست‌بین، ساجد؛ جعفری، یاسر؛ دارم، یاسمن؛ مغزی‌مهر طهران، امیرمحمد (۱۳۹۱)، *رابطه همبستگی بین کیفیت‌های محیطی و تداوم حیات شهری رابطه همبستگی بین کیفیت‌های محیطی و تداوم حیات شهری در عرصه‌های عمومی*، نمونه موردی: جلفای اصفهان، فصلنامه علمی- پژوهشی مرکز پژوهشی هنر معماری و شهرسازی نظر، سال ۹، شماره ۲۹: ۴۶-۳۵.
۱۳. رجبی، آریتا (۱۳۸۶)، *ریخت شناسی بازار*، تهران: نشر آگاه.
۱۴. رزاقی، حبیب‌اله (۱۳۹۲)، *تحلیل کیفی فضا و منظر شهری*
- الگوی رفتاری استفاده‌کنندگان از فضا، مطالعه موردی: کناره رود کرج)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۸، شماره ۴: ۹۵-۱۱۲.
۱۵. قنبری تیلیمی، زهره (۱۳۹۳)، *پویایی در فضاهای شهری با تاکید مفهوم آرامش*، ماهنامه راه و ساختمان، سال هشتم، شماره ۹۳: ۲۱-۱۶.
۱۶. سلطان‌زاده، حسین (۱۳۷۸)، *تاریخ شهر و شهر نشینی در ایران*، نشر آبی، تهران.
۱۷. سلطان‌زاده، حسین (۱۳۸۰)، *بازارهای ایرانی*، مجموعه کتاب‌های از ایران چه می دانم، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۱۸. سیفیان، محمدکاظم (۱۳۷۸)، *قالب و محتوا در معماری اسلامی*، هنرهای زیبا، سال ۱۲، شماره ۱: ۵۸-۶۰.
۱۹. فکوهی، ناصر و شکری، شهره (۱۳۹۰)، *نقش فرهنگی مراکز تجاری در شهر* (مطالعه موردی بر پاساژ مرکزی اسلام‌شهر)، پایان‌نامه کارشناسی، دانشگاه تهران.
۲۰. عباس‌زادگان، مصطفی و آذری، عباس (۱۳۸۸)، *بررسی نقش فضایی بازار در ساختار شهرهای ایرانی با بهره‌گیری از روش چیدمان فضا* (نمونه‌های موردی تهران، تبریز، کرمان و اصفهان)، فصلنامه تخصصی شهرسازی و معماری آبادی، سال ۱۹، شماره ۲۹: ۵۴-۲۶.
۲۱. علی‌پور، روجا و خادمی، مسعود و سنماری، محمدمهدی و رفیعیان، مجتبی (۱۳۹۱)، *بررسی شاخصه‌های کیفیت محیطی در شناسایی اولویت‌های مداخله در محدوده بافت فرسوده شهر بندر لنگه*، تهران: فصلنامه باغ نظر، سال ۹، شماره ۲۰: ۲۱-۱۳.
۲۲. فرزاد شاد، مصطفی (۱۳۸۶)، *مبانی برنامه‌ریزی و طراحی مراکز تجاری*، چاپ اول، تهران: انتشارات جهان جام جم.
۲۳. فروتن، منوچهر؛ عراقچیان، محمدرضا و صنعتگر کاخکی، مریم (۱۳۹۲)، *نقش بازارهای سنتی در ساختار فضایی شهرهای اسلامی- ایرانی*، اولین همایش پروژه اسلام در زندگی شهری، تهران.
۲۴. فریدونی، فرهنگ؛ داوود پیل‌جو؛ رجبی، علی و آجیلیان ممتاز، شیوا (۱۳۹۲)، *مقایسه بازارهای قدیم و جدید با رویکرد ارتقاء کیفیت فضای شهری*، مطالعه موردی: شهر تبریز، همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار، مشهد، ۱۳۹۲: ۱۲-۱.

۲۵. ماجدی، حامد؛ منصور، الهام؛ حاجی احمدی، آذین (۱۳۹۰). *باز تعریف فضای شهری، مطالعه موردی: محور ولیعصر تهران، مدیریت شهری، سال ۹، شماره ۲۷: ۲۸۳-۲۶۳.*
۲۶. محمدمرادی، اصغر و بهمنی اسکویی، فرشته (۱۳۸۹). *بازار سنتی تبلور آرمان‌های شهرسازی معاصر، فصلنامه طراح، شماره ۱: ۱۳۸-۱۳۱.*
۲۷. مدنی‌پور، علی (۱۳۸۴). *طراحی فضای شهری: نگرشی بر فرایندی اجتماعی و مکانی، تهران: شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، چاپ دوم.*
۲۸. مرصوصی، نفیسه و باقرخانی، محمد (۱۳۹۰). *تحلیل کارکردهای اقتصادی بازار و حوزه نفوذ آن، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۵، بهار ۱۳۹۰: ۱۵۲-۱۳۲.*

29. Alexander, C., Neis, H., Anninou, A. and King, (1987), *A new Theory of Urban Design*, Oxford University Press, New York.

Gehl, J., (1987), *Life between Buildings*, Translated by Koch, J. New York: Van

Nostrand Reinhold.

30. Giedion, Sigfried., (1967), *Space, Time and Architecture: The growth of a New tradition*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 5th edition (first edition 1941).